

Dr. Dimitrij Beuermann,
Zavod Republike Slovenije za šolstvo

DOSEGANJE OPERATIVNIH UČNIH CILJEV NA GLASBENIH ŠOLAH: UČENCI USTVARJAJO GLASBO IN PLES IN UPORABLJAJO UČNO TEHNOLOGIJO

Achieving Operational Learning Objectives in Music Schools: Students Creating Music and Dance While Using Learning Technologies

IZVLEČEK

V članku so opisani trije principi oziroma nujni pogoji za uspešno izvajanje ustvarjalnih procesov na šolah. Najprej si skupaj z učenci postavimo te ali one okvire, dogovore in pravila, v katerih se bomo gibal pri posameznem ustvarjalnem procesu. Zatem je potrebno učence spodbujati k »ustvarjalnosti na nizkih obratih«. Čeprav lahko na »delovno mizo« prispevajo ideje tudi posamezni učenci, se bo večina zamisli porodila iz njihove medsebojne komunikacije in timskega dela. Pomembno je skrbeti še za izvajanje principa neskončne uporabe končnih sredstev; tukaj poskušamo v spletu zbranih virov, idej in dejavnosti prepoznati tudi najbolj oddaljene meje možnih rešitev. Prav verjetno bo pri tem potrebno zastaviti še en ustvarjalni krog.

- Ustvarjanje v okviru sistema pravil
- Ustvarjalnost na »nizkih obratih«
- Neskončna uporaba končnega nabora sredstev

Ključne besede: ustvarjalni procesi, šola

ABSTRACT

The article describes three principles and necessary conditions for successful implementation of creative processes in schools. Firstly, certain frameworks, agreements and rules are established together with students for each creative process. Secondly, students need to be encouraged to create 'with less horsepower'. Although individuals may also bring their own ideas to the table, the majority of ideas will arise from their mutual communication and teamwork. Thirdly, it is important to apply the principle of endless use of final resources, where we try to go as far as to identify, from the collected resources, ideas and activities, the most remote boundaries of possible solutions. This will most likely require the formation of another creative circle.

- Creating within the rule system
- Creating 'with less horsepower'
- Endless use of a final set of resources

Keywords: creative processes, school

OPIS PROBLEMA

V pogovorih z učitelji glasbenih šol se včasih pojavljata strah in negotovost: kako je nujno potrebno in hkrati mogoče z učenci uspešno dosegati operativne učne cilje na področju ustvarjanja. Mnogi učitelji so prepričani, da so cilji na tem področju postavljeni visoko, in zato menijo, da jih ne bodo zmogli ali znali dosegati.

Učiteljica AA, na primer, je omenila pogovore, da bodo morali učenci v 1. razredu pri predmetu solfeggio v okviru

tega učnega cilja *menda* pisati tudi že klasične variacije in podobna zahtevna glasbena dela. Tovrstni razmisleki in celo strahovi so nepotrebni, kajti v okviru izvajanja operativnih učnih ciljev, povezanih z ustvarjalnostjo učencev, seveda niso predvideni tako visoki dosežki.

Da bi se izognili nerazumevanju in zmedi, je treba natančneje opredeliti vsebine, cilje in dejavnosti operativnih učnih ciljev na področju ustvarjanja.

KAJ NI USTVARJANJE V OKVIRU SISTEMA PRAVIL TER USTVARJALNOST NA »NIZKIH OBRATIH«?

Omejitev ustvarjanja v okviru sistema pravil

Oglejmo si najprej primer učenja in poučevanja s poustvarjanjem! V učnih načrtih so zbrane ideje, zamisli in izkušnje sestavljavcev učnih načrtov, navedeni so tudi primeri učnih vsebin, torej viri, in učitelj nato usmeri učence v izvajanje učnih dejavnosti. Učenci se seznajajo s skladbami ali koreografijami, naučijo se jih izvajati in tako dosežejo predvidene cilje – krog učenja in poučevanja s poustvarjanjem je tako zaključen.

► Slika 1: Zemljevid učnega procesa: učenje in poučevanje s poustvarjanjem

Na Sliki 1 je predstavljen shematični prikaz učenja in poučevanja s poustvarjanjem, ki ga opisuje izrek: »Ideje povedo virom, kako naj se gibljejo.« (po: Susskind, 2009: 66)

Pri učenju in poučevanju s poustvarjanjem ni mogoče govoriti o svobodnem ustvarjanju v okviru sistema pravil, kajti cilji so določeni že v samem izhodišču, in učenec prav tako nima velikega vpliva na izbor učne snovi. Kasneje pa si bomo še natančneje ogledali, kako se učenje in poučevanje s poustvarjanjem ter učenje in poučevanje z ustvarjanjem med sabo razlikujeta glede na izhodiščno točko potovanja in hkrati tudi glede na smer zaporedja korakov po zemljevidu učnega procesa.

Omejitev ustvarjalnosti na »nizkih obratih«

Oglejmo si najprej primer značilnosti »visoke ustvarjalnosti«. Takšno ustvarjalnost so v svojih delih izražali velikani umetnosti in znanosti, na primer: Ludwig van Beethoven, Wolfgang Amadeus Mozart, Marij Kogoj, The Beatles; Platon, Aristotel, Isaac Newton, Albert Einstein, Richard Feinmann ... Na Sliki 1 je prikazana tudi takšna »visoka ustvarjalnost«. Zanj je značilno, da je ustvarjalec nekakšen medij, posrednik za ideje, ki iz območja nezavednega prek njegovih misli prehajajo v svet resničnosti. V šoli pa od učencev ne moremo zahtevati doseganja takšnih (in celo tudi ne mnogo nižjih) rezultatov ustvarjalnosti, čeprav se seveda lahko na moč veselimo, če kateri izmed naših učencev morda celo preseže učitelja.

Ustvarjalnosti na »nizkih obratih« ni mogoče enačiti z visoko ustvarjalnostjo, ki je povezana z izjemno nadarjenostjo ali celo genialnostjo.

OPIS OPERATIVNIH UČNIH CILJEV NA PODROČJU USTVARJANJA

V šolski rabi je operativne učne cilje na področju ustvarjanja mogoče opisati z naslednjimi tremi pravili: ustvarjanje je svobodno, toda v okviru sistema pravil poteka kot ustvarjalnost na »nizkih obratih« in se pri tem izraža v neskončni uporabi končnega nabora sredstev (Chomsky, 2007: 75–76). Predstavljena tri pravila si bomo v nadaljevanju ogledali natančneje, toda pri prvih dveh je treba postaviti omejitev obsega in zahtevnosti vsebin, ciljev in dejavnosti, da bi se v prihodnje izognili morebitnim ponovnim nesporazumom.

UČNI KORAKI UČENCEV PRI USTVARJANJU

Zdaj uredimo nujne procesne elemente šolske ustvarjalnosti po posameznih korakih.

VIRI

1. **Iskanje gradiva.** Učenec naj ob spodbudi učitelja izbere eno ali več glasbenih ali plesnih del, ki so mu všeč oziroma jih že dobro obvlada. V njih naj s pomočjo učitelja prepozna vgrajena čustvena sporočila, ki bodo predstavljala izhodiščno usmeritev za njegovo domače ustvarjalno delo.
2. **Izbira posameznih delov, ki bo služila za ustvarjanje.** Učenec naj iz teh del izbere nekaj sorazmerno majhnih glasbenih ali plesnih motivov, ki so zanj še posebej zanimivi – lahko pa si jih izmisli tudi sam. Zbrani elementi bodo predstavljali zbirko gradiva za domače ustvarjalno delo.

Zdaj pa moramo opredeliti še:

Kaj JE ustvarjanje v okviru sistema pravil, ki predstavlja ustvarjalnost na »nizkih obratih« in ki poteka v okviru neskončne uporabe končnega nabora sredstev?

Pravkar našteje obvezne elemente šolske ustvarjalnosti si zdaj oglejmo kar po vrstnem redu.

Ustvarjanje v okviru sistema pravil

Brez pravil resnično ustvarjanje ni mogoče. Brez pravil je dovoljeno vse in vsaka izbira je pravilna. Šele znotraj omejitev oziroma pravil je mogoče (oziroma smiselno) iskati te ali one rešitve in spoznavati, da sonekatere boljše od drugih. Igor Stravinski (1947: 65) pravi: »Svojo svobodo izražam v gibanju znotraj ozkega okvira omejitev, ki si jih za vsako nalogo določim sam. Kadar si okvire delovanja omejim do skrajnosti in si pri delu nalagam kar največje ovire, postaja moja svoboda vedno večja in se napolnjuje s smislom. Vsako zmanjšanje omejitev zmanjšuje mojo moč, kajti prav ovire nas osvobajajo iz okovov duha.«

Na Sliki 2 je predstavljen shematični prikaz učenja in poučevanja z ustvarjanjem, ki ga opisuje izrek: »Viri povedo idejam, kako naj se oblikujejo.« (ibid.)

Pri učenju in poučevanju z ustvarjanjem se spremeni izhodišče oziroma začetek procesa, prav tako pa je treba obrniti tudi smer potovanja med elementi učnega procesa.

Učenec si, s pomočjo učitelja, izmed virov, torej izmed stvari na »delovni mizi«, izbere tiste in samo tiste, kimu spodbudijo oblikovanje idej o bodočem ustvarjalnem dosežku. Učitelj pri tem svetuje učencu in ga usmerja v ustrezne učne dejavnosti, učenec se nauči izvajati svoje domisleke in krog je ponovno zaključen.

»Nizki obrati«

Opisu svobodnega ustvarjanja v okviru pravil sedaj dodajmo še opis naslednjega elementa: ustvarjanje, ki poteka na »nizkih obratih«. Poimenovanje seveda izhaja iz področja »motoroznanstva« in opisuje lahkotno in razmeroma neobremenjeno delovanje motorja. Tudi pri ustvarjanju v šoli se je treba osvoboditi teh ali onih zunanjih pritiskov, da bi si učenci lahko v varnem okolju izmislili kar največ novih idej, med njimi izbrali tiste najbolj obetavne, jih uredili in si predvideli načine za njihovo uresničevanje. Uveljavljene usmeritve in preizkušeni napotki za oblikovanje *spodbudnega učnega okolja* so namenjeni prav omogočanju ustvarjalnih dejavnosti učenca.

Oglejmo si nekaj preprostih primerov ustvarjanja na različnih področjih človekovega življenja: 1) otroci se igrajo z lego kockami, 2) učenci se pogovarjajo in 3) učenci dosegajo operativni učni cilj ustvarjanje glasbe in uporabe učne tehnologije. Vsi navedeni primeri so povezani tudi s prvim, že opisanim pravilom: s svobodnim ustvarjanjem, ki poteka v okviru pravil.

1) Lego kocke so po navadi namenjene sproščeni igri in otroci se lahko z njimi igrajo ure in ure. Toda med sabo se lego kocke spajajo le pod določenimi pogoji: nikoli se ne zvijajo, običajno se jih ne prelomi in po njih se ne tolče s kladivom. Primer izzivalnega navodila za učenca bi lahko bil naslednji: »Sestavi ne-navadno zgradbo ali domišljjski stroj! Pri tem lahko uporabiš samo sedemnajst lego kock!«

2) Besede so po navadi namenjene prijetnemu pogovoru in otroci lahko klepetajo ure in ure. Toda besede je treba uporabljati na način, ki sogovorniku prenaša sporočilo. Pomeni besed se lahko natančno povezujejo s temi ali onimi stvarmi oziroma idejami ali pa tudi izkoriščajo dvoumne pomeni besed ... Primer izzivalnega navodila za učenca bi lahko bil naslednji: »Zapiši pesem v treh vrsticah! Pri tem moraš uporabiti natanko sedemnajst zlogov!«

3) Preprosta zvočila ali mali inštrumenti so nadvse pripravljeni za izvajanje teh ali onih zvokov in otroci jih z veseljem uporabljajo (no, vsaj dokler vse skupaj v ušesih odraslih ne postane preveč hrupno).

► Slika 3: Otroci, preprosta zvočila in veselje (Foto: D. Beuermann)

Toda učenci na glasbenih šolah uporabljajo instrumente na njihov specifični način ter izkoriščajo njihove običajne zvočne in izrazne možnosti. Primer izzivalnega navodila za učenca bi lahko bil naslednji: »Na klavirju zaigraj in posnemi skladbo, v kateri opišeš dve čustvi (na primer veselje in žalost)! Pri tem lahko uporabiš samo sedemnajst črnih tipk!«

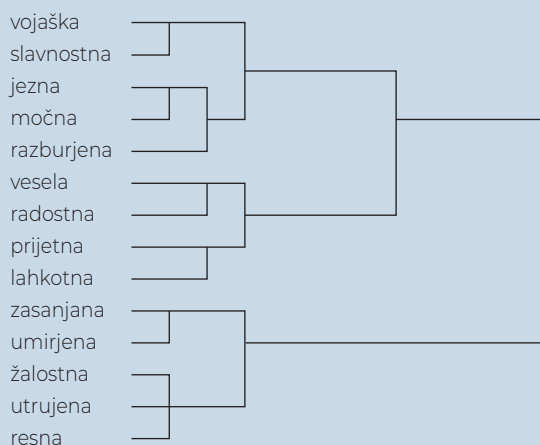
Končni nabor sredstev

Levi-Strauss (1992: 178) trdi: »Človeške družbe, prav tako kot posamezniki, nikoli ne morejo izbirati iz neomejenih oziroma absolutnih možnosti – ampak so omejeni na nekatere predoločene kombinacije iz idealnega nabora vseh možnosti.« Pri vsakem izmed primerov iz vsakdanjega življenja zdaj opredelimo še končni nabor sredstev, v katerem se je treba gibati med ustvarjanjem.

- 1) Nedvomno ima vsak otrok na razpolago le končno število lego kock. Nekateri jih imajo resda več, nekateri pa manj; toda nihče nima na razpolago neskončnega števila lego kock.
- 2) Nedvomno ima vsak človek na razpolago za izražanje le svoj lastni obseg besedišča. Nekateri zmorejo uporabljati večje število besed, nekateri pa manjše; toda nihče nima na razpolago neskončnega obsega besedišča.
- 3) Nedvomno ima vsak učenec glasbene šole na razpolago le omejeni obseg različnih čustvenih glasbenih izrazov. Nekateri učenci jih zmorejo prikazati več vrst, nekateri pa manj, toda nihče nima na razpolago neskončnega obsega različnih čustvenih glasbenih izrazov.

Učitelju ali učencu lahko olajša načrtovanje glasbenega ali plesnega sporočila prikaz medsebojnih bližin in oddaljenosti nekaterih čustvenih glasbenih izrazov (Beuermann, 2008: 224), ki je predstavljen na Sliki 4. Videti je mogoče, da so človekovi čustveni prostori omejeni, a hkrati tudi dokaj natančno urejeni med seboj.

Vsako poslušano glasbo je mogoče umestiti v eno izmed treh jasno ločenih skupin, ki jih je Kabalevski poimenoval koračnica, ples in pesem (1988: 21–23). Takole pravi: »To so tri osnovna področja glasbe, kise vedno pojavljajo že v najpreprostejših glasbenih oblikah in stilih, ki jih lahko razumejo tudi otroci v najzgodnejšem obdobju glasbenega razvoja. Koračnice, plesi in pesmi niso samo tri oblike in zvrsti glasbe, najbolj dostopne otrokom, temveč predstavljajo tri osnovne elemente glasbe: omogočajo povezavo med glasbeno umetnostjo in učenjem glasbe v šoli ter tako vzpostavljajo najtesnejši stik

► Slika 4: Glasba v ogledalu čustev

med učenjem in življenjem.« Na Sliki 4 so opisi glasbe koračnice, plesa in pesmi razporejeni v tri jasno ločene skupine; pri tem področje pesmi zavzema izrazito ločen položaj.¹

Prepoznavanje čustvenega sporočila glasbe v obstoječih skladbah ali koreografijah ali njegovo načrtovanje v novih skladbah oziroma koreografijah predstavlja nujen pogoj za vsako glasbeno ali plesno ustvarjanje.

V čustvenem pogledu je glasba koračnice vojaška, slavnostna, jezna, močna in razburjena, plesna glasba je vesela, radostna, prijetna in lahkotna, pesemska glasba pa je zasanjana, umirjena, žalostna, utrujena in resna ...²

Neskončne možnosti uporabe

Zdaj na navedenih treh področjih opredelimo še neskončne možnosti uporabe. Nedvomno se je mogoče strinjati, da je mogoče razporediti, razvrstiti ali preoblikovati že nekaj 1) lego kock ali 2) nekaj besed ali 3) nekaj oblik čustvenih izrazov pri glasbi ali plesu³ ... v nepreštevno množico različnih kombinacij.

Če otrokom zgradba iz lego kock ni všeč, jo bodo popravili, spremenili ali na novo zgradili. Če se izkaže, da je komunikacija med dvema človekoma prišla v slepo ulico (eden izmed njiju, na primer, pravi drugemu: »Tega pa ne razumem!«), bo moral sogovornik svoje sporočilo oblikovati na novo, urediti stavek v razumljivejšo obliko ali uporabiti za sporočanje druge besede. Učenci ustvarjajo glasbo ali ples na različne načine, dokler niso zadovoljni z rezultati svojega dela (no, ali pa dokler jim ne zmanjka časa oziroma energije).

1 Tukaj poteka tudi meja med apolitično in dionizično glasbo!

2 S tem vrstnim redom se tesno povezujejo tudi trije glavni elementi glasbe: ritem, melodija in harmonija in ni naključje, da to zaporedje hkrati opisuje tudi korake v razvoju glasbe same. V ustvarjalni smeri, seveda!

3 Učenci lahko za prikaze čustvenih stanj uporabijo in urejajo že poprej usvojene glasbene motive ali njihove dele iz že obstoječih glasbenih ali plesnih del. Bojan Glavina pa opozarja: »Pri ustvarjalnih učencih sam ne bi izhajal iz že določenega motiva, ampak bi jim predlagal, da si motiv, frazo ali drugo glasbeno gradivo »izmislijo«. Če se torej učenci ne naslanjajo na te ali one zunanje spodbude, se utegne ustvarjalno polje odpreti v veliko večji meri, kot to lahko stori že vnaprej določena znana tema ali motiv. Ustvarjalno delo na tak način postane bolj »umetniško«, za razliko od uporabe že določenega materiala, kjer je več elementov »obrtiškega« dela. Gre za razliko v samem začetku ustvarjalnega procesa, kjer se vrata v ustvarjalnost odprejo že s samim zametkom – izmišljanjem kombinacije tonov »iz nič«. V tem smislu postanejo možnosti nabora sredstev, torej zvočnih idej, »še bolj neskončne.«

IDEJE IN CILJI

- Izbira teme oziroma naslova improvizacije.** Učenec naj si ob pomoči učitelja izbere naslov skladbe ali koreografije, ki bo predstavljal miselni okvir ustvarjalnega dela. Uvodno smer razmišljanja in delovanja dobro povzamejo pridevniki: veselo, temačno, zaspano, vojaško, nemirno ..., ki določajo čustveni okvir bodočih ustvarjalnih dejanj. Nekaj kasneje pa je takšne naslove mogoče razširiti in s tem natančneje določiti; to lahko storimo, na primer, z uporabo samostalnikov ali glagolov.
- Učitelj predstavi nalogo oziroma navodila za učenca.** V splošnem so navodila lahko zelo kratka; na primer takšna: »S pomočjo uporabe izbranih delov skladbe ali koreografije ali pa tvojih domislek si doma izmisli improvizacijo, zvočno sliko ali skladbo, v kateri bo mogoče prepoznati povezavo z dogovorjenim naslovom. Ko boš s svojim izdelkom zadovoljen, ga posnemi ali kako drugače zapiši!«

DEJAVNOSTI

- Učenec si izmisli, uredi ter posname (lahko pa tudi zapiše: na grafični ali notni način) zvočno sliko, skladbo ali ples doma.**
- Učenec izdelek predstavi učitelju.** Tukaj se nahaja obilo možnosti za pohvalo in morebitne nadaljnjespodbude.

MOREBITNI NASLEDNJI USTVARJALNI KROG

- Uspele skladbe lahko predstavljajo pomemben vir za nadaljevanje ustvarjalnega dela, za nadaljnje zbiranje idej in organiziranje učnih dejavnosti;** na primer za oblikovanje spremljav pri nauku o glasbi in nato morda muziciranja pri komorni igri.

USTVARJALNOST V GLASBENI ŠOLI: ZAKLJUČNI RAZMISLEKI

Izjemno pomembno je, da učenci kar najbolj samostojno prehodijo navedene korake. Na začetku pregledajo vire na

► Slika 5: Učenje in poučevanje z ustvarjanjem (morebitni naslednji krog)

»delovni mizi« – skladbe ali koreografije, ki jih že obvladajo, in morda dodajo še svoje izmisleke, nato pa nadaljujejo s koraki v ustvarjalni smeri učnega procesa. Obvladovanje procesov na področju ustvarjalnosti bo učenca pomembno usposabljal tudi za reševanje zahtevnih izzivov v njihovem odraslem življenju.

Doseganje operativnih učnih ciljev na področju ustvarjanja je v okviru nivojev miselnih procesov Bloomove taksonomije⁴ vsekakor umeščeno na področje najvišjih kompleksnosti miselnih procesov. Hkrati pa za učence glasbenih šol izvajanje ustvarjalnih procesov na področju glasbe in plesa sploh ni težavno. Velja celo naslednje: notranja motivacija učencev podeljuje učenju in poučevanju z ustvarjanjem še dodatni smisel in predstavlja zanje »češnje na torti glasbenega in plesnega izobraževanja« ter s tem pomembno prispeva k razvoju njihove osebnosti.

VIRI IN LITERATURA

Beuermann, D. (2008). *Prepoznavanje implicitnih glasbenih vrednot kot sredstvo za spodbujanje osnovnošolske glasbene ustvarjalnosti*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Foucault, M., Chomsky, N., Virno, P. (2007). *Človeška narava in zgodovina*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Krtina.

Kabalevski, D. B. (1988). *Music and Education: Composer Writes About Musical Education*. UNESCO.

Levi-Strauss, C. (1992). *Tristes Tropiques*, Penguin.

Stravinski, I. (1947). *Poetics of Music in the Form of Six Lessons*. Harvard University Press, Cambridge.

Susskind, L. (2009). *The Black Hole War*. Hachette Book Group.

⁴ <https://sl.wikipedia.org/wiki/Taksonomija> in <https://www.zrss.si/zalozba/knjigarnica/podrobno?publikacija=688> (dostop: 27. 8. 2020).